

Journal of Architecture, Engineering & Fine Arts

2024 6(1): 28-59

Available online at <http://dergipark.org.tr/artgrid>

Research Article

**THE MOMENT WHEN THE URBAN MEMORY OF
KAHRAMANMARAS WAS SHAKEN: SPATIAL LOSSES OF THE 6
FEBRUARY 2023 EARTHQUAKES**

Esra BAYAZIT SOLAK

Siirt University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture

Correspondence: esrabayazit@siirt.edu.tr

Received: 1 January 2024; Accepted: 3 April 2024; Published: 30 June 2024

ORCID ID: 0000-0001-8390-0212

Citation: Bayazit Solak, E. (2024), Kahramanmaraş kent belleğinin sarsıldığı an: 6 Şubat 2023 depremlerinin mekânsal kayıpları, *ArtGRID*, 6(1), 28-59.

Abstract

Earthquakes, in addition to profoundly affecting the physical fabric of cities, can also damage the historical and cultural heritage of cities. Historical buildings and monuments, especially, can be the target of earthquakes and cause the loss of thousands of years of cultural heritage. Kahramanmaraş stands out as a city that has hosted many civilizations and has a rich history. However, two major earthquakes on 6 February 2023 deeply affected this city and caused spatial losses. In this study, through Kevin Lynch's environmental image components, the spatial elements of Kahramanmaraş in urban memory were photographed before and after the earthquake, and the traces left by the earthquakes on the city were analyzed in the context of urban memory. According to the findings, Regions (Bahçelievler, Muftuluk Square, Stadium), Edges/Borders (Piazza Shopping Mall, Doğukent, Kanlıdere Bridge, Bahtiyar Slope), Focal Points (Demirciler Bazaar, Öğretmenevi), Roads (Trabzon, Hükümet, Azerbaycan and Alpaslan Türkes Boulevards), Landmark Structures (Ulu Mosque, Acemli Mosque, Bektutiye (Çınarlı) Mosque, Şih Mosque, Edebiyat Museum, Civil Architectural Works) were identified as spatial elements that profoundly affect the memory of the city. As a result of the study, suggestions have been made to make urban memory sustainable after spatial losses.

Keywords: Spaces of Memory, Urban Memory, Urban Identity, Landscape Architecture, Kahramanmaraş

*Araştırma Makalesi***KAHRAMANMARAŞ KENT BELLEĞİNİN SARSILDIĞI AN: 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİNİN MEKÂNSAL KAYIPLARI****Özet**

Depremler, kentlerin fiziksel dokusunu derinden etkilemesinin yanı sıra kentlerin tarihî ve kültürel mirasına da zarar verebilmektedir. Özellikle tarihî yapılar ve anıtlar depremlerin hedefi olabilir ve binlerce yıllık kültürel mirasın kaybına neden olabilmektedir. Kahramanmaraş kenti de tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, zengin bir tarihe sahip olan bir kent olarak öne çıkmaktadır. Ancak 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen iki büyük deprem, bu kenti derinden etkilemiş ve mekânsal kayıplara yol açmıştır. Bu çalışmada Kevin Lynch'in çevresel imge bileşenleri üzerinden Kahramanmaraş'ın kentsel bellekteki mekânsal öğeleri depremden önce ve sonra olarak fotoğraflanarak depremlerin kente bıraktığı izler kentsel bellek bağlamında irdelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre Bölgeler (Bağçelievler, Müftülük Meydanı, Stadyum), Kenarlar/Sınırlar (Piazza AVM, Doğukent, Kanlıdere Köprüsü, Bahtiyar Yokuşu), Odak Noktaları (Demirciler Çarşısı, Öğretmenevi), Yollar (Trabzon, Hükümet, Azerbaycan ve Alpaslan Türkeş Bulvarları), Simgesel Yapılar (Ulu Cami, Acemli Cami, Bektutiye (Çınarlı) Cami, Şih Cami, Edebiyat Müzesi, Sivil Mimari Eserler) kentin belleğini derinden etkileyen mekânsal öğeler olarak tespit edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise mekânsal kayıpların ardından kent belleğinin sürdürülebilir olması amacıyla öneriler getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bellek Mekânları, Kent Belleği, Kent kimliği, Peyzaj Mimarlığı, Kahramanmaraş.

1. GİRİŞ

Doğanın güçlü ve etkileyici bir göstergesi olan depremler, yer kabuğundaki kayaçların aniden serbest bıraktığı enerji sonucunda ortaya çıkan titreşimlerle kendini gösterirler (Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 2023). Depremler, tarih boyunca birçok kültür ve toplum için büyük felaketlere yol açmıştır. Özellikle depremlerin etkilerini en derinden hisseden yerleşim birimleri, kentler ve kent mekanlarıdır (Kaya & Karadeniz, 2020). Kentler, tarih boyunca birçok depremin etkisi altında kalmış ve bu doğal felaketlerin ardından toparlanmak zorunda kalmıştır.

Türkiye, jeolojik yapısı gereği dünyanın en aktif deprem bölgelerinden birinde bulunmaktadır. Ülke, Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı, Batı Anadolu Fay Hattı gibi birçok fay hattının kesiştiği bir bölgede yer almaktadır (Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, 2023). Bu durum, Türkiye'nin tarih boyunca birçok depremle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (İrdem & Mert, 2023). Türkiye gibi deprem kuşağı üzerinde bulunan ülkeler, periyodik olarak depremlerle karşılaşmaktadır (Demirtaş & Erkmen, 2019). Türkiye'nin deprem kuşağı üzerinde yer alması nedeniyle, ülkede 7 şiddetin üzerindeki depremlere bakıldığında Erzincan, Muş, Van, Kahramanmaraş, Kocaeli, Düzce, Bolu gibi kentler depremden etkilenen yerleşim birimlerinden sadece birkaçıdır (Adıgüzel, 2023; Altan & Hastürk, 2023; Bilgehan, 2023). Depremler, kentler üzerinde çeşitli etkilere sahip olan doğal afetlerdir. Bu etkiler, depremin büyüklüğü, derinliği, yer şekilleri ve yapılaşma özellikleri gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir (Kaya & Karadeniz, 2020; Bilgehan, 2023).

Depremlerin şiddeti ve büyüklüğüne bağlı olarak kentlerdeki binaları, yolları ve altyapıyı ciddi şekilde etkilemektedir (Stein & Wysession, 2013). Yıkılan binalar ve hasar gören altyapı, kentin fiziksel yapısını değiştirmektedir. Ancak depremler sadece kentlerin fiziksel yapısına ve görüntüsüne zarar vermemekle kalmaz, aynı zamanda kentlerin kolektif ve kentsel belleğine de derin izler bırakır (Gamba & Cattacin, 2021). Tarihi mahallelerin yıkılması veya yapılaşmaya açılması, kentsel dokunun bütünlüğünü bozabilir. Bu durumda, kent belleği içindeki önemli mekânların kaybolmasıyla birlikte toplumların ortak hafıza alanları da yok olabilir (Assmann, 1997; Tek, 2018; Mutlu & Tanrıverdi Kaya, 2020).

Kentler, geçmişten günümüze uzanan karmaşık hikayelerle, anılarla ve tarihlerle dolu mekanlardır. Kentin mimari yapıları, sokakları, caddeleri, anıtları ve kültürel mirası, kentin kentsel belleğini oluşturmaktadır (Rossi, 2006). Bu kentsel bellek, kent toplumunun geçmişini, kültürünü ve kimliğini yansıtan önemli bir unsurdur. Yıkıcı depremler kentlerin geçmişine ait önemli yapıların kaybına ve mimari mirasın zedelenmesine neden olabilmektedir (Mutlu & Tanrıverdi Kaya, 2020). Kentin önemli yapılarının hasar alması ya da yıkılması, o yapıların geçmişe ait anıları ve hikayeleri taşıyan önemli taşıyıcılardan birini kaybetmek anlamına gelmektedir (Elhan, 2009). Bu kayıplar, kentin belleğinde boşluklar yaratarak geçmişle bağlantıyı zayıflatmaktadır.

Halbwachs'a göre kentsel bellekteki mekânsal kayıplar, bir kentte meydana gelen mekân dönüşümleri kolektif bellekleri de etkileyebilmektedir. Örneğin, kentin kimliğini yansıtan tarihi bir yapı depremde yıkıldığında, o yapının yaşadığı döneme ait hikayeler ve anılar da kolektif belleklerde kaybolmaktadır (Halbwachs, 2019). Çünkü kentler kolektif belleğin bütünleştiği mekânlardır (Rossi, 2006). Kentler zaman içerisinde değişimler gösterirken geçmişin deneyimlerini belleklerde yer edinen toplumsal yaşamın mekanlarıdır (Çelen Öztürk, 2016).

Kentsel bellek, toplumların kolektif bellekleri ile kentin mekanlarında oluşmakta ve gelişmektedir (Rossi, 2006). Zamansal süreç içerisinde toplumlar ve bireyler kendilerine ait kimliklerini ve anılarını, kentin mekânsal öğeleri ile geçmişten geleceğe aktarmakta ve kentsel belleğin sürekliliğini sağlamaktadırlar (Elhan, 2009; Tek, 2018). Mekânsal öğeler, kent kimliğinin gelişimi ve kent belleğinin şekillenmesini sağlamaktadır (Topaloğlu & Beşgen, 2017). Kentin bazı mekânsal öğeleri, var oldukları zamandan itibaren kentin tarihine tanıklık ederek geçmişin izlerini bugüne taşırlar ve kentin bir zamanlar ne olduğunu gösterirler (Rossi, 2006; Gamba & Cattacin, 2021).

Kentin önemli mekânsal öğeleri kent belleğinde yer alarak geçmişin hatırlanmasını, kolektif oluşumu ve kentsel belleğin sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır (Saylan, 2016). Kentsel belleğin sürdürülebilirliği geçmişten bir imgeyi geri çağırabilmek amacıyla önemlidir (Halbwachs, 2019). Kentin imgelemesi, algılanması ve belleklerde yer etmesinde Kevin Lynch (1960) çalışmasında çevresel imge bileşenlerini; bölgeler/dokular, yollar, kenarlar/sınırlar, odak noktaları ve işaret öğeleri olmak üzere beş başlıkta tarif etmiştir (Lynch, 1960).

Bu çevresel imge bileşenleri Lynch'e (1960) göre şöyle tanımlanabilmektedir: **(1) Yollar:** gözlemcilerin alışkanlık ve olanaklara bağlı olarak kullandıkları alanlardır. Bunlar; sokaklar, yaya yolları, toplu taşıma alanları, kanallar ve demiryolları olabilir. Bu öğeler pek çok kişinin imgesinde baskındır. İnsanlar hareket halindeyken kenti gözlemler ve bu yollar üzerinde diğer çevresel öğeleri algılayabilir ve bütünle ilişkisini kurarlar. **(2) Kenarlar:** Kenarlar, gözlemciler tarafından ulaşım aksları gibi kullanılmayan doğrusal öğelerdir. İki bölge arasında sınır işlevi görür, sürekliliği doğrusal olarak bölerler. Bu kenarlar, bazı noktalarında geçişler veren ve iki

bölgeyi birbirinden ayıran duvarlar ve iki bölgeyi birleştiren bağlantı noktaları olabilir. Bu kenar öğeleri pek çok kişinin yön bulmak için kullandığı önemli öğelerdendir. **(3) Bölgeler:** Bölgeler, iki boyutlu alanlar olarak algılanır ve kentin orta ve/veya büyük ölçekli bölümlerini oluştururlar. Gözlemci, psikolojik olarak bu alanların "içine girdiğini" hisseder. Kişinin algısında yolların veya bölgelerin baskın olmasına bağlı olarak, kent yapısı bu şekilde oluşturulur. **(4) Düğüm/Odak Noktaları:** Düğüm noktaları; gözlemcinin kente girebilmesini sağlayan stratejik noktalardır ve bir noktadan diğerine yol alırken kullandığı yoğun odak noktalarıdır. **(5) İşaret Öğeleri:** İşaret öğeleri, diğer bir noktasal referans kaynağını oluşturur. Ancak, harici öğeler olduklarından, gözlemci bu oluşumların içine giremez. Bunlar çoğunlukla kolay tanımlanabilen fiziksel oluşumlardır; bir bina, bir işaret levhası, bir dükkân veya bir dağ gibi. Kullanımları birçok olasılık arasından yapılan seçimlere bağlıdır.

Lynch (1960)'in çevresel imgeleri, kentlerin mekânsal öğelerini algılanmasında ve dolayısıyla kentsel belleğin okunmasında etkili olmaktadır (Bayazıt Solak ve ark., 2022). Kent belleği uzun bir zamansal sürecin sonucunda kazanılmaktadır (Topaloğlu & Beşgen, 2017). Bu nedenle mekânsal bellek öğelerinin iyi analiz edilmesi ve korunması, geçmişten gelen kültür ve sosyoekonomik değerlerin temsiliyeti açısından, gelecek nesillere aktarılması önem kazanmaktadır (Çelen Öztürk, 2016).

Ancak, çeşitli doğal afetler, plansız kentleşme, savaşlar veya diğer nedenlerle meydana gelen mekânsal kayıplar, kentlerin belleğini şekillendiren önemli unsurları ortadan kaldıracaktır. Özellikle deprem gibi doğal afetler, kentlerin fiziksel dokusunu ciddi şekilde etkileyebilir ve geçmişten gelen kültürel ve sosyal mirası yok edebilir (Çebi Buğdaycı, 2023). Deprem gibi doğal afetler sonucunda meydana gelen mekânsal kayıpların önlenmesi veya en azından azaltılması için önlemler alınması büyük önem taşımaktadır (Tek, 2018; Mutlu & Tanrıverdi Kaya, 2020).

Bu durum, 6 Şubat 2023 tarihinde 9 saat arayla meydana gelen Kahramanmaraş merkezli iki büyük depremde on bir kentte birçok can ve mekân kaybının yaşanmasıyla somut bir örnekle karşımıza çıkmıştır. Bu depremler, kentsel dokunun ve belleğin ciddi şekilde zarar görmesine neden olmuş ve önemli mekânsal unsurların yok olmasına yol açmıştır.

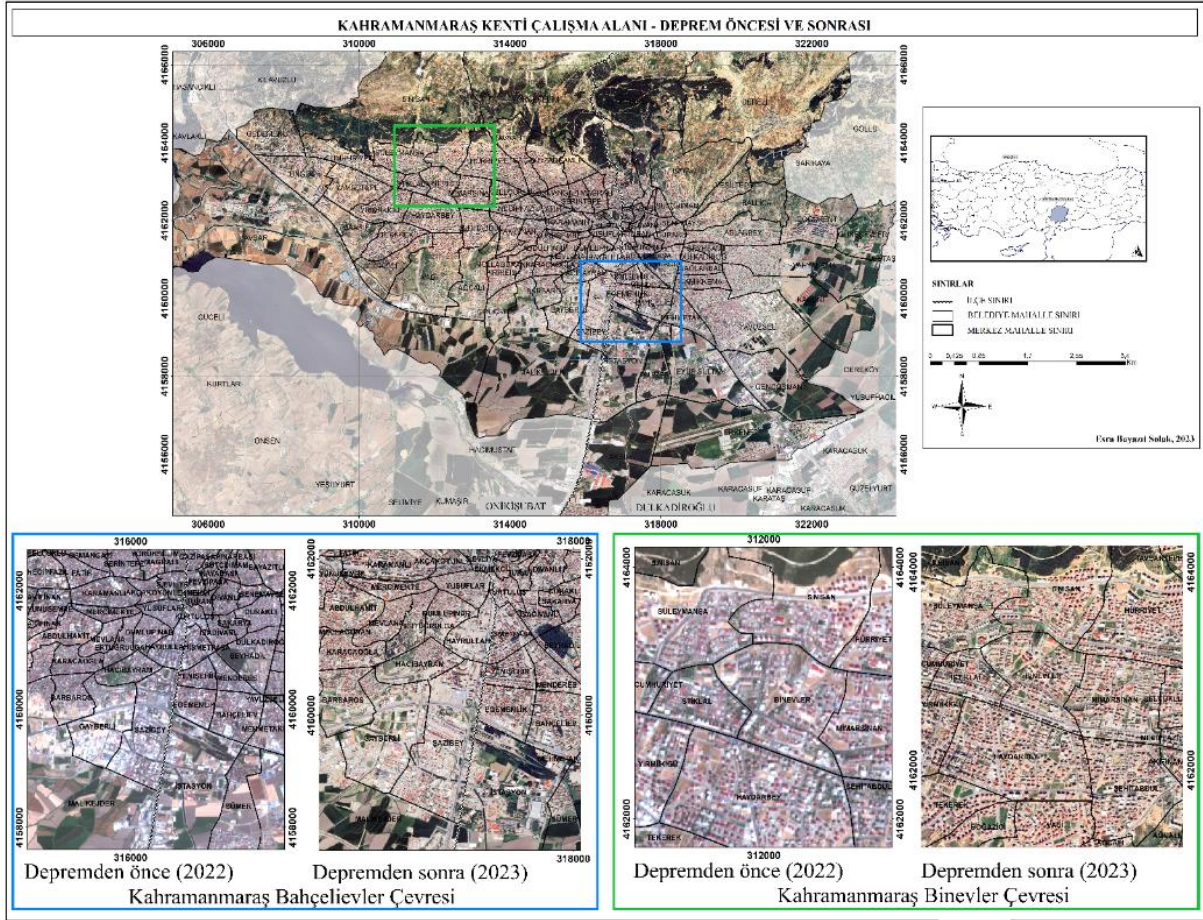
Bu bağlamda birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapan ve tarihi 16 bin yıl öncesine uzanan Kahramanmaraş kenti 6 Şubat depremlerin merkezi ve en fazla etkilenen kentlerden biridir. Bu çalışmada Kahramanmaraş kentinin kentsel bellekteki mekânsal kayıplarını ve mekânsal öğelerin depremden önceki ve sonraki durumlarının irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kentin kimliğinde ve belleğinde yer etmiş önemli yapıların depremlerden sonra belleklerde sürdürülebilir olması amacıyla öneriler getirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma alanı, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen iki büyük depremin merkezi olan Kahramanmaraş'ın kent merkezi; Onikişubat ve Dulkadiroğlu ilçelerini kapsamaktadır. Deprem nedeniyle büyük bir yıkımın ve hasarın yaşandığı Kahramanmaraş'ta mekânsal ve kolektif bellek kayıpları yaşanmasından dolayı çalışma alanı olarak seçilmiştir (Şekil 1).

Kahramanmaraş'ın kentsel gelişim sürecine bakıldığında günümüzdeki konumuna gelmeden iki kez yer değiştirmiştir (Eyicil, 2009; Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi (KBB), 2021). Kentin ilk konumu Himli Höyük çevresi ikinci konum ise bugünkü kent merkezinin Namık

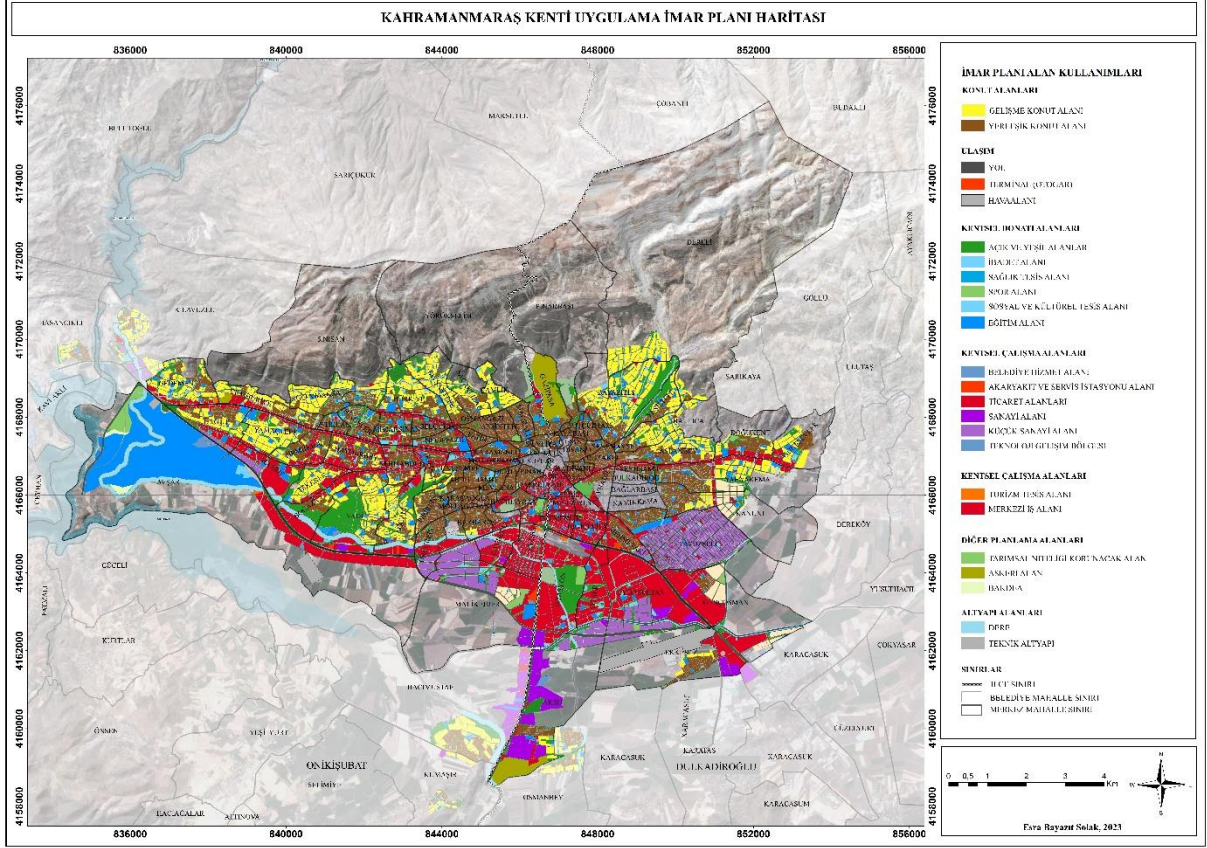
Kemal Mahallesi'nin bulunduğu bölge olduğu bilinmektedir (Bayazıt Solak, 2022). Bu değişimlerin nedeni kentin tarihinde yer alan iki büyük depremden kaynaklanmaktadır (Kesik 2012; Biricik & Korkmaz, 2013; Demirtaş & Erkmn, 2019). 1114 ve 1795 yıllarında yıkıcı depremler meydana gelen kentte Namık Kemal Mahallesi'nin bulunduğu bölge olduğu Kara Maraş olarak anılmaktadır (Kesik 2012; Bayazıt Solak, 2022).

Şekil 1. Kahramanmaraş deprem öncesi ve sonrası konum haritası (2022-2023)

Kahramanmaraş'ın kale ve çevresinin kentin merkezi haline Dulkadiroğlu döneminde gelecek iskâna açılmıştır ve kentsel doku 1870 yıllarında kentte ilk belediye teşkilatı kurulmasıyla bugünkü kent merkezinin tarihi kent alanları oluşmuştur. İlk imar planı 1957 yılında onaylanmış ve 24 yıl uygulamada kalmıştır (Kahramanmaraş Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2011). Planda kentsel sit alanı olan alandaki yapı adaları ve ulaşım aksları günümüzde korunmaktadır. 1957 yılı imar planı kentin güneyi iskân görmesinin yanı sıra Kıbrıs Meydanı ile Trabzon Bulvarı oluşmuştur. 1972 yılı sonrası Yeni İmar Planı çalışmalarına başlanılarak 1978 yılında 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı oluşturulmuş ve onaylanmıştır (KBB, 2021). Kentin bu alanları depremde en çok etkilenen alanlar olmuştur. Plana göre eski kent dokusu korunarak merkezi iş alanı günümüzdeki yerinde tutulmuş ve ulaşım ağı ile batıya doğru bir gelişim yapılmıştır. 1985 yılında değişen İmar kanunu ile kentin batı bölgesi, üniversite alanı, organize sanayi gibi büyük donatı alanları planlanmıştır (KBB, 2011). 1988-1998 yılları arasında kentin batı kısmına doğru bir gelişim göstermiştir. Kentin batı kısmının gelişmesinde özellikle depremsellik açısından daha az riskli olması etken nedenler arasındadır. Kahramanmaraş kenti, 2000 yıllarında hızlı bir değişim göstermiş ve 2012 yılında kent 6360 sayılı "Büyükşehirler Kanunu" ile büyükşehir statüsüne alınmıştır (Bayazıt Solak, 2022). Kentin uygulama imar

planı; belediye sınırları içerisinde, kentsel alan olarak tanımlanan bölgeleri kapsamaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Kahramanmaraş kentinin depremden önce uygulama imar plan haritası (Bayazıt Solak, 2022'den değiştirilerek)

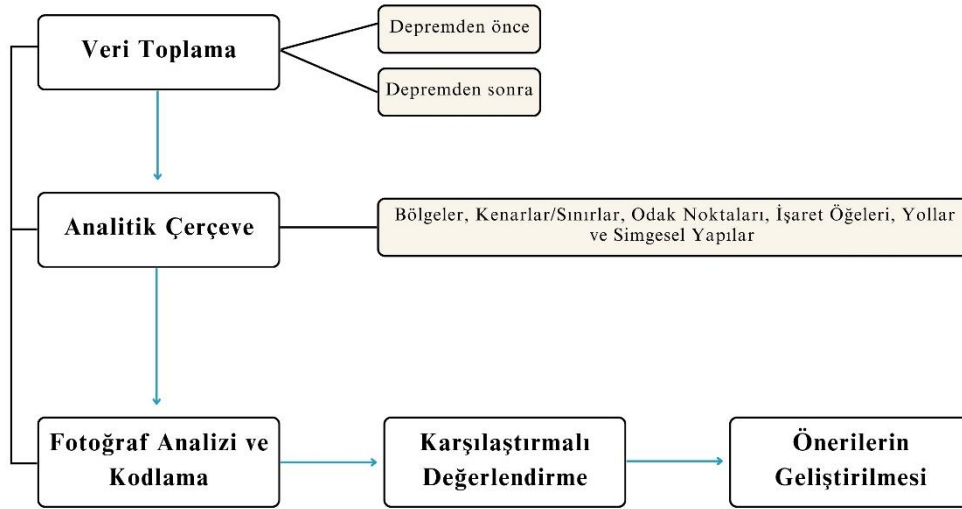
Bu çalışmada, Kahramanmaraş kentinin deprem sonrası kentsel belleğini incelemek amacıyla bir karşılaştırmalı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma yöntemi, deprem öncesi ve sonrası Kahramanmaraş'ın kentsel dokusundaki mekânsal değişimleri Kevin Lynch'in çevresel imge bileşenleri çerçevesinde analiz etmek amacıyla 5 adımda tamamlanmıştır:

- **Veri Toplama;** İlk olarak, deprem öncesi ve sonrası Kahramanmaraş'ta çekilmiş fotoğrafları ve diğer görsel materyaller toplanmıştır. Bu fotoğraflar, kentin farklı bölgelerini ve önemli mekânlarını kapsamaktadır. Kahramanmaraş'ın deprem öncesi görüntüleri Google Street View 360 (Kasım 2022) ve Bayazıt Solak (2018-2022) ve Yarım, (2023) fotoğraflar arşivlerinden derlenmiştir. Deprem sonrası görseller ise arazi araştırmaları sırasında elde edilen fotoğraflar (Nisan ve Aralık 2023), Yarım (2023) fotoğraf arşivinden ve haber kanallarından toplanmıştır.
- **Analitik Çerçeve Belirleme;** Kevin Lynch, "kentsel imajı oluşturan, imgeler" olarak adlandırdığı beş temel öğeleri kentin ayrılmaz parçaları olarak tanımlamıştır. Bu beş temel kentsel kimlik bileşenleri; bölgeler, kenarlar/sınırlar, düğüm/odak noktaları, işaret öğeleri ve yollar olarak belirtilmiştir (Lynch, 1960). Kevin Lynch'in çevresel imge bileşenleri teorisini kullanarak bir analitik çerçeve belirlenmiştir. Bu çerçeve, **Bölgeler, Kenarlar/Sınırlar, Odak Noktaları, İşaret Öğeleri, Yollar ve Simgesel Yapılar** olarak belirlenmiştir. Lynch'in (1960) kent imgesi kuramından yola çıkarak ve bu çalışması referans alınarak beş temel kentsel imaj ögesi üzerinden Kahramanmaraş kentinin deprem öncesi ve deprem sonrası incelenmiştir (Mutlu & Tanrıverdi Kaya, 2020). Ayrıca Kısakürek & Bayazıt'ın (2021) Kahramanmaraş kentinde bellek mekânlarını

inceledikleri çalışmada yer alan mekânsal öğeler de referans alınmıştır. Araştırmaya dahil edilen mekânlar, kentsel bellek öğeleri altında gruplandırılarak, belleğin ve mekânların algılanabilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır.

- **Fotoğraf Analizi ve Kodlama;** depremin kent belleği üzerindeki etkilerini anlamak ve mekânsal kayıpları belirlemek için fotoğraf analizi kullanılmıştır. Toplanan fotoğraflar, belirlenen analitik çerçeve doğrultusunda analiz edilmiş ve kodlanmıştır. Her fotoğrafta belirgin olan mekânsal öğeleri tanımlanmış ve kodlanmıştır.
- **Karşılaştırmalı Değerlendirme;** Kodlanmış veriler, deprem öncesi ve sonrası durumları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, Kahramanmaraş'ın kentsel belleğindeki mekânsal değişimleri ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. Her mekânsal öğe, deprem öncesi ve sonrası durumuyla karşılaştırılmış ve görseller bir araya getirilmiştir.
- **Önerilerin Geliştirilmesi;** Son olarak, elde edilen bulgulara dayanarak, kent belleğinin sürdürülebilirliğini sağlamak için öneriler geliştirilmiştir. Bu öneriler, mekânsal kayıpların telafi edilmesi ve kentin tarihî ve kültürel mirasının korunması üzerine odaklanmaktadır.

Bu yöntem, Kahramanmaraş'ın kentsel belleğindeki mekânsal değişimleri sistematik bir şekilde değerlendirmek ve sürdürülebilir çözümler önermek için bir yaklaşım sunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Çalışma yönteminin akış şeması

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Kentsel kimlik öğeleri; bölgeler, kenarlar/sınırlar, düğüm/odak noktaları, işaret öğeleri ve yollar (Lynch, 1960) başlıkları referans alınarak Kahramanmaraş kentinin bellek mekanları listelenmiştir (Tablo 1). Bu tablonun oluşturulmasında ve bellek mekanların sınıflandırılmasında Lynch, (1960), Suher, (1995), Ocakçı, 1995 ve Deniz, (2004)'in kentsel kimlik bileşenleri temel alınmıştır. Ek olarak Kısakürek & Bayazıt'ın (2021) çalışmalarında yer verdikleri mekânsal ve simgesel öğeler sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. Kahramanmaraş kentinin kentsel bellek öğeleri

Kentsel Bellek Öğeleri	Mekânsal Öğeler
Bölgeler	Kıbrıs Meydanı, Bahçelievler, Binevler, Müftülük Meydanı, Atatürk Meydanı, Stadyum,
Kenarlar/Sınırlar	Derepazarı, Doğukent, Piazza AVM, Kanlıdere Köprüsü, Bahtiyar Yokuşu
Düğüm/Odak Noktaları	Kapalı Çarşı, Demirciler Çarşısı, Bedesten, Saraçhane, Kale, Uzunoluk, Çocuk Bahçesi, Büyükşehir Belediye Binası, Öğretmenevi
İşaret Öğeleri	Atatürk Heykeli, Sütçü İmam (Kurtuluş) Anıtı, Sanatsal Objeler
Yollar	Trabzon Bulvarı, Hükümet Bulvarı, Azerbaycan Bulvarı, Alpaslan Türkeş Bulvarı
Simgesel Yapılar	Özel İl İdare Binası, Taş Medrese, Edebiyat Müzesi / Eski Maraş Lisesi, Müze, Acemli Cami, Ulu Cami, Şeyh (Şih) Cami, Bektutiye (Çınarlı) Cami, Uğrak Pastanesi, Sivil Mimarlık Eserleri

Kahramanmaraş'ta kolektif belleği ve kent kimliğini oluşturan mekânsal öğeler, kentin gelecek kuşaklara aktarılmasında ve kent belleğin kaybolmaması açısından önemli konulardan biridir (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Ancak 6 Şubat depremleri ile bu mekanlarının birçoğunun zarar görmesi veya yıkılması kentsel bellek kayıplarına yol açmaktadır.

Kentlinin belleğinde yer etmiş, çocukluk döneminde anılar biriktirmiş veya her gün kullandığı mekanlarının sürdürülebilirliği, kentsel belleğin sağlıklı biçimde korunmasında önemlidir (Kısakürek & Bayazıt, 2021).

Bölgeler

Kahramanmaraş'ın kent kimliğinde ve kent belleğinde yer etmiş önemli bölgeleri; Kıbrıs Meydanı, Bahçelievler, Binevler, Müftülük Meydanı, Atatürk Meydanı, Stadyum olarak sayılabilir. Bu bölgelerin etrafındaki yapılar 6 Şubat depremlerinde hasar almış ve yıkımlar olmuştur. Kentlilerin belleğinde yer eden bu mekanların yıkılması ve yerinin boşluk olmasında kentlilerin bellek kaybı yaşamasına ve kenti algılamasının zorlaşmasına sebep olmaktadır.

Bahçelievler, Dulkadiroğlu ilçesinin önemli bir bölgesi ve mahallesidir. Kent belleğinde yer eden bu bölgede, az katlı yapılarda yıkımlar az olurken hasar alan yapılar çoğunluktadır. Yüksek katlı yapılarda yıkımlar daha fazla olduğu gözlenmiştir. Binevler ise batı bölümünde; Onikişubat'ta yer almaktadır. Bu bölgede kentin 1988-1998 yılları arasında kentin batı kısmına doğru bir gelişim gösterdiği, çoğu yapının 1998 Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelikten sonra yapılan yapılar (T.C. Resmî Gazete, 1998). Bu bölgede yeni yapıların olmasına rağmen kent merkezi kadar olmasa da yıkımlar olmuştur. Depremde yıkılmayan ancak ağır hasar alan yapıların yıkımları devam etmektedir. Ancak kentin merkezinde yarattığı bellek kayıpları bu bölgede daha az görülmesi beklenmektedir.

Kentin önemli bellek mekanları aynı zamanda da meydanları olan Müftülük Meydanı ve Kıbrıs Meydanıdır. Trabzon bulvarı üzerinde yer alan Müftülük Meydanı çevresindeki yapılar neredeyse tamamen yıkılmıştır (Şekil 4 ve 5). Bu durum kent belleğinde büyük kayıplara yol açabilecektir. Kıbrıs Meydanı ise tarihi kent merkezinde yer almakta ve az katlı ticaret mekanlarının olduğu alan olmasıyla hasarlar daha az görülmektedir. Kent belleğinde büyük

kayıplar yaşatabilecek yıkımlar veya kayıplar olmamıştır. Ancak dükkânı hasar alan esnafın ticaretini devam edebilmesi amacıyla Kıbrıs Meydanı üzerinde çok sayıda konteynerler bırakılmıştır (Şekil 6).

Şekil 4. Müftülük Meydanı ve Trabzon Caddesi görünüş **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Şekil 5. Müftülük Meydanı ve Mis apartmanı görünüş **A:** Depremden önce (Bayazıt Solak, 2018); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Nisan 2023)

Atatürk Meydanı etrafında Kale, Ulu Cami ve Taş Medrese gibi kentin tarihi mekanları yer almaktadır. Atatürk Heykelinin de yer aldığı bu meydan kent tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kent belleğinde önemli paya sahip olan Atatürk Meydanı, depremden sonra çarşı esnafının konteyner alanı olmuştur (Şekil 7).

Şekil 6. Kıbrıs Meydanı **A:** Depremden önce (Bayazıt Solak, 2021); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

Şekil 7. Atatürk Meydanı **A:** Depremden önce (Bayazıt Solak, 2022); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

12 Şubat Stadyumu, 1970'li başlarında inşa edilen kentin en büyük kapasiteli stadyum özelliğindedir (Bayazıt Solak, 2022). 6 Şubat depremlerinde Stadın da bulunduğu Şazibey Mahallesi, depremlerin yıkıcı etkisi altında kalan yerleşim yerlerindedir. Stadın çevresi enkaza dönüşürken, 12 Şubat Stadyumu bir süre depremzedelere çadır ve barınma alanı olmuştur. Daha sonra tamamen yıkılan 12 Şubat Stadyumu, kent belleğinde yer etmiş bir mekân olarak bellek kaybı yaratmaktadır (Şekil 8).

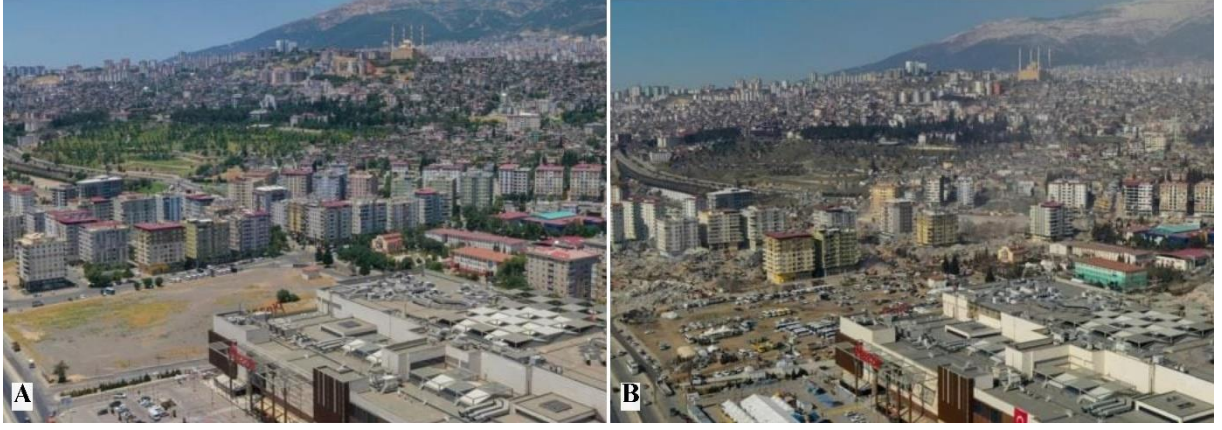

Şekil 8. 12 Şubat Stadyumu ve çevresi **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023); **C:** Depremden sonra tamamen kaldırılan stadyum ve boşluk (Anonim 4, 2023)

Kenarlar/Sınırlar

Kahramanmaraş'ın Kenarlar/Sınırlar bağlamında kentsel bellek öğeleri; Piazza AVM, Doğukent, Der pazarı, Kanlıdere Köprüsü ve Bahtiyar Yokuşu yer verilebilir. Bu mekanlar kentlilerin belleğinde yer eden aynı zamanda da kentin kimliğini oluşturan önemli mekanlardır. Ancak bu mekanlar depremlerde zarar görmüş ve kent belleğinde kayıplara neden olabilmektedir.

Piazza AVM tadilatlar sonrasında kullanıma açılması ile kentlilerin belleğinde yer ederken çevresinde büyük yıkımlar olmuştur. Piazza AVM çevresinde çok sayıda kişinin hayatını kaybettiği Ebrar siteleri de yer almaktaydı (Anonim 4, 2023) (Şekil 9).

Şekil 9. Piazza AVM ve çevresi **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Kentin doğu tarafında sınır oluşturan ve birçok konutun bulunduğu Doğukent, ağır hasar nedeniyle tamamen yıkım aşamasındadır. Doğukent konutları ve Güneşevler konutlarının olduğu bu bölgenin, tamamen yok olmasıyla kentli belleğinde büyük yıkımlara neden olabilmektedir. Konut alanların çok olmasıyla birçok insanın evsiz kalmasına da neden olmuştur (Şekil 10).

Şekil 10. Doğukent **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Kentin belleğinde yer edinmiş Derepaazarı, Kanlıdere Köprüsü ve Bahtiyar Yokuşu mekanları üzerinde yer alan yapılar depremler sonrasında hasar görmüş veya yıkılmıştır. Kentin sınır ve kenar oluşturan bu mekanlar kentin tarihi alanlarıdır. Bu mekanların hasar alması bellekte ve kimlikte bozulmalara sebep olabilmektedir (Şekil 11;12;13).

Şekil 11. Derepaşarı ve Arasa otopark A: Depremden önce (Google Earth View, 2022); B: Depremden sonra (Bayazıt Solak, 2023)

Şekil 12. Kanlıdere Köprüsü ve yıkılan evler A: Depremden önce (Google Earth View, 2022); B: Depremden sonra (Yarım, 2023)

Şekil 13. Bahtiyar Yokuşu ve yıkılan evler A: Depremden önce (Google Earth View, 2022); B: Depremden sonra (Yarım, 2023)

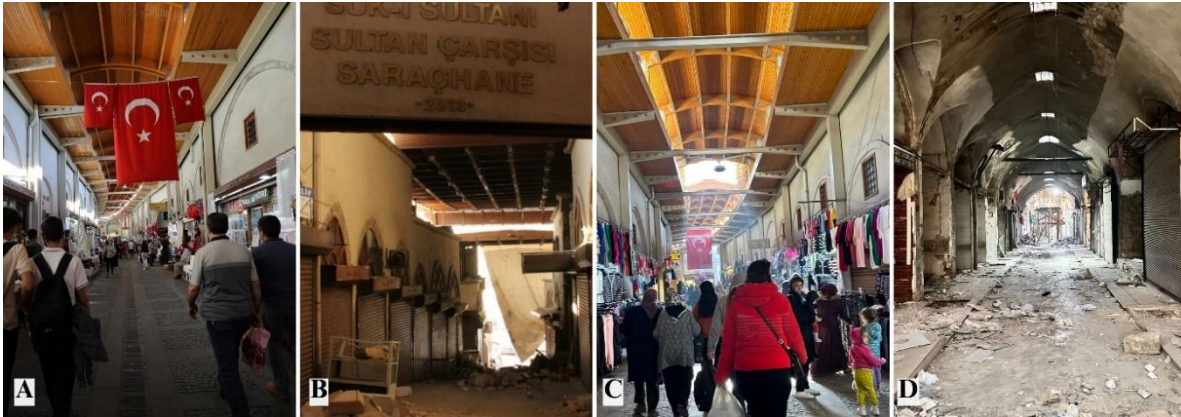
Düğüm/Odak Noktaları

Odak Noktaları, kentin merkezinde ve çoğunlukla tarihi yerlerinde yer almaktadır. Bellek mekanlarını oluşturan bu mekanlar; Kapalı Çarşı, Demirciler Çarşısı, Bedesten, Saraçhane, Kale, Uzunluk, Çocuk Bahçesi, Büyükşehir Belediye Binası ve Öğretmenevi önemli odak alanlarını oluşturmaktadır. Kentin nirengi noktalarını oluşturan bu mekanlar kentin kimliğinde

ve belleğinde yer etmiş çok önemli alanlardır (Kısakürek & Bayazıt, 2018; Kısakürek & Bayazıt, 2021).

XVI. yüzyılın sonlarında inşa edildiği tahmin edilen Suk-i Maraş yani Kapalı Çarşı, kentin merkezinin tarihi alanında yer almaktadır (Özkarıcı, 2007). Bir kompleks halinde büyük bir alana dağılmış olan tarihi ticaret bölgedir (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2021). Kapalı çarşı (Suk-i Maraş) etrafında Bakırcılar çarşısı, Demirciler çarşısı, Semerciler çarşısı, Belediye çarşısı, Bedesten ve Saraçhane ile kent tarihinden günümüze ticari ve bellek mekanlarıdır. Dulkadiroğlu Beyliği ve Osmanlı döneminde kentin önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur ve bu önemi günümüze kadar devam etmiştir. 2012 yılında restorasyon çalışmaları yapılan Kapalı Çarşının özgün mimarisini ise büyük oranda korunmaktadır. Kapalı çarşı, taş mimari, duvarlarda kerpiç stili beslemelere sahip bir mimarisi vardır. Mimari özelliklerinin yanı sıra tek katlı olmasıyla da depremde zarar görmüş ancak yıkılmamıştır. Depremi ilk aylarında kapalı olan çarşı tadilat ve onarımlar sonrasında bazı bölümleri yeniden açılmıştır (Şekil 14). Hasarlı ve kapalı olan bölümlerinden Ayakkabıcılar çarşısı hasar almıştır (Şekil 14-D).

Kapalı Çarşı girişi ve Demirciler Çarşısı, depremlerde ciddi hasar alan yerlerdir. Demirciler Çarşısında yüksek katlı yapıların yıkıldığı Şekil 15'te görülmektedir. Saraçhane Çarşısı'ndaki bazı yerler de hasar görmüştür. Saraçhane içerisinde Bayazıt oğullarından Hacı Abdullah Bey tarafından 1618 yılında yapılan Saraçhane Cami 6 Şubat depremlerinde tamamen yıkılmıştır (Anonim, 2023) (Şekil 16). Tarihi geçmişi ile günümüzde önemli bellek mekanları olan bu alanların yıkılması bellekte kayıplar oluşturabilmektedir.

Şekil 14. Kapalı Çarşı A: Depremden önce (Google Earth View, 2022); B: Depremden sonra (Anonim 2, 2023); C: Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023); D: Depremden sonra (Yarım, 2023)

Geç Hitit Dönemlerinde (M.Ö. IX. yüzyıl) inşa edildiği tahmin edilen Kahramanmaraş Kalesi, kentin odak noktasıdır. Kent belleğinde de çok önemli yere sahiptir (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Kentin merkezi ve tarihi alanında bir tepe üzerinde konumlanmıştır. Moloz taş ve kesme taş malzemeler kullanılarak eğimli bir tepenin üzerine inşa edilmiştir (Kabakcı, 2012). Kahramanmaraş kalesi depremlerden sonra hasar alarak Kalenin iç ve dış çevre duvarları kısmen yıkılmış, bazı bölümlerinde de çökmeler görülmüştür (Duman & Gül Güneş, 2023) (Şekil 17).

Şekil 15. Demirciler Çarşısı ve Kapalı Çarşı girişi A: Depremden önce (Google Earth View, 2022); B: Depremden sonra (Yarım, 2023)

Şekil 16. Saraçhane Çarşısı ve Camisi A: Depremden önce (KBB,2021); B: Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Şekil 17. Kahramanmaraş Kalesi A: Depremden önce (Bayazıt Solak, 2022); B: Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023); C: Depremden sonra (Duman & Gül Güneş, 2023)

Uzunoluk ve Çocuk Bahçesi, kentin bellek ve odak noktalarındandır. Uzunoluk Caddesi kentin kurtuluş mücadelesinde ilk kurşunun atıldığı yer olarak bellekte yer etmiştir (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Dijital Kurtuluş müzesi ve Sütçü İmam çeşmesi de bu cadde üzerinde yer almaktadır. Kent belleğinde kahramanlık mücadelesiyle önemli bir yeri olan Uzunoluk, 6 Şubat depremlerinde hasarlı yapılar olsa da kent belleğinde yer etmeye devam etmektedir (Şekil 18). 1934 yılında açılan ve kentin ilk parkı olan Çocuk Bahçesi, zamanla bulunduğu bölgeye adını

vermiştir (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Kentin belleğinde yer etmiş Çocuk Bahçesi, kentin önemli odak noktalarındandır. Dulkadiroğlu Belediyesi tarafından işletilen Çocuk Bahçesi Parkı adıyla belleklerde izini sürdürmektedir (Şekil 19).

Şekil 18. Uzunluk Caddesi ve Kurtuluş Müzesi **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022);
B: Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

Büyükşehir Belediye Binası, İsmet Paşa mahallesinde Azerbaycan ve Hükümet Bulvarları üzerinde yer almaktadır. Kentin odak noktasında yer alan yapı, kent belleğinde de yer etmiştir. Depremlerin yıkıcı etkisinin en çok yaşanıldığı bölge olan Azerbaycan ve Hükümet Bulvarları yerleşim alanında neredeyse tüm yapılar depremde yıkılmıştır. Ağır hasar alan yapılarda yıkılmaktadır. Büyükşehir Belediye Binası, depremler sonrasında yıkılmamıştır kent belleğinde sürdürülebilir olduğu söylenmektedir (Şekil 20).

Şekil 19. Çocuk bahçesi **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022);
B: Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

Öğretmenevi de İsmet Paşa mahallesinde Zübeyde Hanım Bulvarı üzerinde yer almaktadır. Depremlerin şiddetli görüldüğü yerleşim alanlarından o bu bulvarda da birçok yapı depremde yıkılmış veya ağır hasar alan yapılar yıkım çalışmaları yapılmaktadır. Öğretmenevi de depremde ağır hasar almış ve yıkım ekipleri tarafından Mayıs ayında yıkılmıştır. Öğretmenevi ve çevresinin neredeyse tamamen yıkılması kent belleğinde büyük bir kayba neden olabilecektir (Şekil 21).

Şekil 20. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Binası ve Azerbaycan Bulvarı **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Şekil 21. Öğretmenevi ve Zübeyde Hanım Bulvarı **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

İşaret Ögeleri

Kahramanmaraş'ın önemli işaret öğeleri arasında Atatürk Heykeli ve Sütçü İmam Anıtı gelmektedir (Kısakürek & Bayazıt, 2018). Kentin kimliğinde yer alan ve coğrafi işaretli ürünü olan Maraş Dondurması temalı ve kentin diğer kültürlerini yansıtan sanatsal objeler kentin işaret öğelerini oluşturmaktadır. Atatürk Heykeli, depremlerden sonra konumu ve fiziksel yapısı değişmiş fakat etrafı konteynerler ile çevrelediği için algılamak zorlaşmıştır (Şekil 22). Sütçü İmam Anıtı hasar almamış ve konumu değişmemiştir (Şekil 23).

Sanatsal objeler kapsamında Maraş Dondurması kimliğini yansıtan işaret öğelerinden Trabzon Bulvarı üzerinde bulunanlar biçimsel farklılıklar ve konumda kaymalar görülmüştür (Şekil 24 A,B,C). Kıbrıs meydanı üzerinde bulunan sanatsal objelerde herhangi bir hasar ve farklılık görülmemiştir (Şekil 24 D, E).

Şekil 22. Atatürk Heykeli ve Atatürk Meydanı A: Depremden önce (Google Earth View, 2022); B: Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

Şekil 23. Sütçü İmam Anıtı ve Kıbrıs Meydanı A: Depremden önce (Bayazıt Solak, 2018); B: Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

Şekil 24. Maraş Dondurma kültürünü yansıtan heykelleri Trabzon Bulvarı ve Kıbrıs Meydanı A: ve B: Depremden önce (Bayazıt Solak, 2018); C: Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023); D: Depremden önce (2021); E: Depremden sonra (Aralık, 2023)

Yollar

Trabzon Bulvarı, Hükümet Bulvarı, Azerbaycan Bulvarı ve Alpaslan Türkeş Bulvarı Kahramanmaraş'ın kent belleğinde yer edinen önemli yollarıdır. Kentte kimlik kazandıran Trabzon Bulvarı ile Hükümet Bulvarı ve Azerbaycan Bulvarı kentin Dulkadiroğlu ilçesinde, Alpaslan Türkeş Bulvarı ise Onikişubat'ta önemli bellek mekanlarıdır.

Trabzon Bulvarı, 1971 yılının ilk döneminde kentin kuzeyi ile güneyini bağlayan ilk cadde olmasıyla da kent kimliğinde ve belleğinde oldukça önemli bir yeri vardır (Kısakürek & Bayazıt, 2018). Depremin yıkıcı etkisinin en büyük yaşandığı yerleşim yeri olan bu bulvar üzerindeki birçok yapı depremde yıkılmıştır (Şekil 25 ve 26).

Şekil 25. Trabzon Bulvarı (Müftülük Meydanı tarafından görünüş) **A:** Depremden önce (Bayazıt Solak, 2018); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Nisan 2023)

Kentin önemli yollarından Hükümet Bulvarı, bellekte yer eden önemli bir mekandır. Bulvar üzerinde yer alan birçok konut, iş merkezi ve ticaret yerleri depremde yıkılmıştır. Depremde yıkılmayan ağır hasar alan yapılar da yıkım ekipleri tarafınca yıkılmaktadır. Depremin yıkıp geçtiği Hükümet bulvarınının bu derece yıkımlarının olması kentli belleğinde büyük kayıplar yaşamasına sebep olabilmektedir (Şekil 27 ve 28).

Şekil 26. Trabzon Bulvarı (Kıbrıs Meydanı tarafından görünüş) **A:** Depremden önce (Bayazıt Solak, 2018); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Nisan 2023)

Azerbaycan Bulvarı, kentin güneyi D825 karayolundan başlayıp Trabzon Bulvarı ile Kıbrıs meydanında kesişen kentin önemli yollarındandır. Kente giriş yolu niteliğinde, Adana yolundan kente giriş yapılan Azerbaycan Bulvarı, kentin bellek mekanlarındandır. Bu bulvar üzerinde de birçok yapı, iş merkezi ve ticaret yerleri yıkılmış veya ağır hasar almıştır. Kent belleğinde yer eden bu bulvar ve yapılarının yıkımı kent belleğinde kayıplar yaşatmaktadır. Kentlilerin kenti algılaması da zorlaşmaktadır (Şekil 29).

Şekil 27. Hükümet Bulvarı (Azerbaycan Bulvarı'na bakan kısım) **A:** Depremden önce (Bayazıt Solak, 2018); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Nisan 2023)

Şekil 28. Hükümet Bulvarı (Trabzon Bulvarı'na bakan kısım) **A:** Depremden önce (Bayazıt Solak, 2018); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Nisan 2023)

Şekil 29. Azerbaycan Bulvarı **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Nisan 2023)

Alpaslan Türkeş Bulvarı, kentin Onikişubat ilçesinde yer almaktadır. Modern cadde özelliğinde bulvar kentin batı bölümünde önemli bellek mekanıdır. 2000'li yılların izlerini taşıyan bulvar ve yapılar kent merkezi kadar olmasa da depremden etkilenmiştir. Depremlerin yıkıcı etkisi kent merkezi kadar olmadığı bu bulvar üzerinde yıkımlar olmuştur. Yıkılan yapılar kentin özellikle batı bölümü için bellekte yer etmiş yapılarıdır. Çok yüksek katlı (10-14 kat) konut alanlarının olduğu bu bölgede, yıkılan yapıların alt kısımlarında banka, pasta hane, ekmek fırını

gibi ticaret yerlerinin olduğu gözlenmiştir. Tarihi bir öneme sahip olmasa da kentlerin günlük hayatlarında kolektif belleklerini oluşturdukları bu bulvar üzerinde yıkımların olması bellek kaybı yaşamalarını etkileyebilmektedir (Şekil 30;31;32).

Şekil 30. Alpaslan Türkeş Bulvarı ve Ezgi apartmanı **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

6 Şubat depremlerinde bu bulvarlar üzerinde yer alan birçok yapı, konut ve ticaret alanları yıkılmış ve bulvarlar büyük zarar görmüştür. Özellikle kentin iki önemli caddesi olan Azerbaycan ve Trabzon bulvarındaki çok katlı binaları yıkılmıştır. Kentte önemli dolaşım sirkülasyonu sağlayan ve yapıların yer aldığı bu yolların bu derece büyük zarar görmesi bellek kaybı olmasına neden olmaktadır. Bulvarlar üzerindeki yapıların yıkılması ve büyük boşluklar olması kentlilerin belleklerinde ve kenti algılamalarında kayıplar yaşatabilmektedir. Yıkılan yapıların yeniden yapılacak olsa da bu bulvarların eskisi gibi olmayacağı aşikardır. Bu nedenle bu bulvarların aynı konumda ve aynı isimle kalması 6 Şubat depremlerinden önceki bıraktığı kimlik ve bellek izlerini bırakmayacaktır. Kentliler için bu bulvarlar ve üzerinde yer alan yapılar bellek kaybına neden olacaktır.

Şekil 31. Alpaslan Türkeş Bulvarı ve Fazilet apartmanı **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

Şekil 32. Alpaslan Türkeş Bulvarı ve Penta Park sitesi **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Aralık 2023)

Simgesel Yapılar

Kahramanmaraş'ın Simgesel Yapılar bağlamında kentsel bellek öğeleri; Özel İl İdare Binası, Taş Medrese, Ulu Cami, Acemli Cami, Bektutiye (Çınarlı) Cami, Şeyh (Şih) Cami, Edebiyat Müzesi, Müze, Uğrak Pastanesi ve Sivil Mimarlık Eserleri yer verilebilir.

Simgesel yapılar içerisinde Özel İl İdare Binası, depremlerden önce belediye tarafından “saçma bina” olduğu gerekçesiyle 2022 yılı Kasım ayında yıkılmıştır. Bu alanın boşluğu da 6 Şubat depremlerinin etkisiyle kentsel bellek kayıplarına yol açabilmektedir (Şekil 33).

Taş Medrese, kentin tarihi bölgesinde; Kahramanmaraş Kalesi altında, Ulu Cami'nin hemen karşısında yer almaktadır. Kentin simgesel yapılarından olan Taş medrese, tek katlı, açık avlulu, cephesi düzgün kesme taş ve Memluklu tarzı mukarnaslı pencerelere sahiptir (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Tarihi dokusu bozulmadan günümüze gelen Taş medrese, kentin bellek oluşumunda önemli bir yapıdır. Taş medrese, depremlerden sonra yıkılmamıştır ancak etrafı birçok konteyner ile kapatılmıştır (Şekil 34).

Şekil 1. Özel İl İdare Binası ve çevresi **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

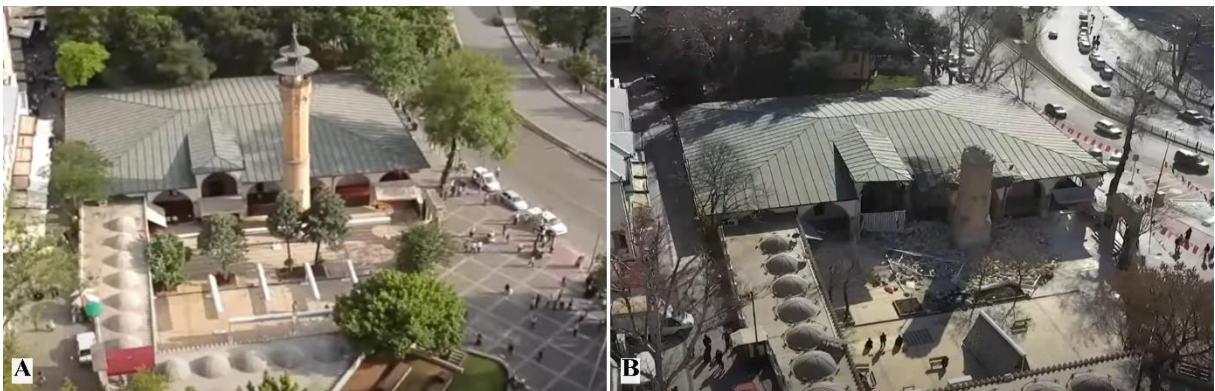

Şekil 2. Taş Medrese **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, Nisan 2023)

Ulu Cami, Dulkadiroğlu Hükümdarı tarafından 1496 yılında inşa edilmiştir. Ulu Cami'nin mimari malzemesi olarak kesme taş kullanılmış ve üzeri ahşap hatıllarla örtülmüştür. Anadolu Selçuklu mimarisinden izler taşımaktadır (Kabakcı, 2012). tarihi kent merkezinde konumlu olan Ulu Cami büyük oranda özgünlüğünü korumaktadır. Ancak 6 Şubat depremlerinden sonra minaresi yıkılmıştır ve yapının bazı bölümleri de hasar almıştır. kültürel miraslar arasında olan Ulu Cami kent belleğinde yer etmiş tarihi ve kimlik değerleri yüksek yapıdır. Kurtuluş savaşının izlerini taşıdığı minarenin yıkılması kent belleğini etkilemektedir (Şekil 35,36).

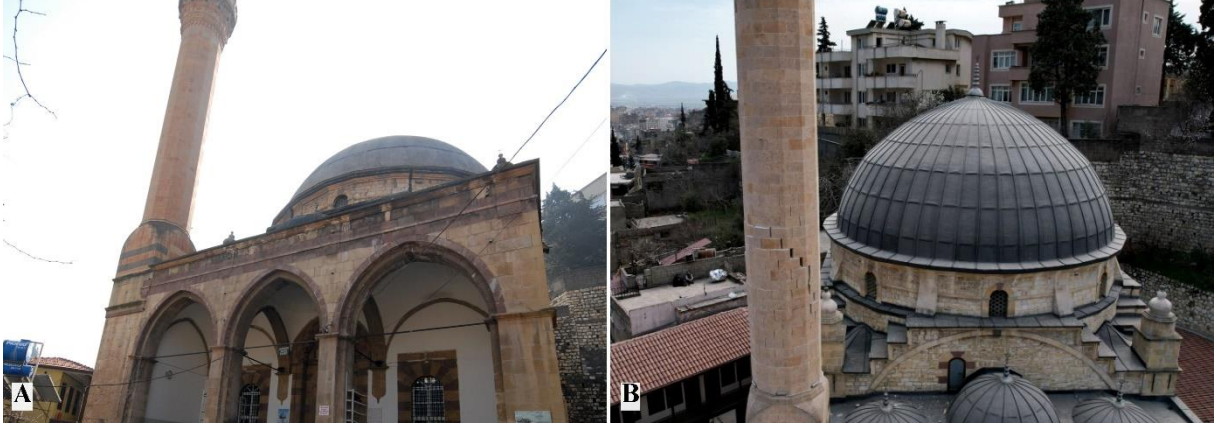

Şekil 3. Ulu Cami **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Şekil 4. Ulu Cami (üst görünüş) **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Acemli Cami, Onikişubat ilçesi Şehit Evliya Mahallesinde bulunmaktadır. Kent merkezinde ilk ve tek Osmanlı eseri olma özelliği taşıyan Acemli Cami, 345 yıllık tarihe sahiptir. 6 Şubat depremlerinden sonra caminin minaresi hasar görmüştür. Hasar olsa da yıkılmayan cami kent belleğinde ve kent tarihinde önemini korumaya devam etmektedir (Şekil 37).

Şekil 5. Acemli Cami A: Depremden önce (Anonim 4, 2023); B: Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Bektutiye (Çınarlı) Cami, Fevzipaşa Mahallesinde Uzunoluk caddesi üzerinde yer almaktadır. Cami bahçesine 1870'li yıllarda dikilen devasa çınardan dolayı camiye sonradan Çınarlı Cami adı verilmiştir. Alaüddevle Bozkurt Bey tarafından 1500'lerin başında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı, yontu taştan inşa edilen cami özgünlüğünü büyük oranda korumaktadır. Bektutiye (Çınarlı) Caminin depremler sonucunda minaresi yıkılmıştır (Şekil 38).

Şeyh (Şih) Cami, yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle 1681 yılı öncesinde inşa edildiği tahmin edilmektedir. Farklı mimari yapısına sahip cami minaresi M.1727'de yapılmıştır. Minarenin bir diğer özelliği de Kahramanmaraş'ın kurtuluş savaşında minare isabet eden ve üzerinde çakılı kalan patlamamış top mermisidir. Kentin tarihinde ve belleğinde yer eden Şeyh (Şih) Cami, kentin simge yapılarından biridir. Ancak 6 Şubat depremlerinde cami tamamen yıkılmıştır. Yapının yıkılması kent belleğinde kayıplar oluşturabilmektedir (Şekil 39).

Şekil 6. Bektutiye (Çınarlı) Cami A: Depremden önce (Anonim 4, 2023); B: Depremden sonra (Yarım, 2023)

Şekil 7. Şeyh (Şih) Cami **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Edebiyat Müzesi, Dulkadiroğlu ilçesinde Gazipaşa mahallesinde eski Maraş Lisesi tarihi yapı Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi olarak kullanılmaktadır. Yazarlar ve şairler kenti olarak kimlik kazandıran yedi edebiyatçının öğrenim gördüğü bu yapı 1882 yılında Amerikan Koleji olarak inşa edilmiştir. 2019 yılında müze olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tarihi yapısı ile kent belleğinde yer edinen Edebiyat Müzesi, depremlerden sonra hasar almıştır. Tarihi yapının çatısının bir bölümü, ahşap giriş merdiveni ve pencereleri zarar görmüştür (Şekil 40).

Şekil 8. Yedi Güzel Adam Edebiyat Müzesi **A:** Depremden önce (Anonim 4, 2023); **B:** Depremden sonra (Anonim 4, 2023)

Kahramanmaraş Müzesi, 1975 yılında Azerbaycan Bulvarı'nda bulunan yapıda yer almaktadır. 2012 yılında yapı genişletilmiş ve yeni salonlar eklenmiştir. Envanter kayıtlarına göre 30.000 eser bulunan müzede, kent tarihinin oldukça önemli eserleri sergilenmektedir (Bayazıt Solak, 2022). 6 Şubat depremlerinden sonra müzede değerli eserler arasında yer alan 3 bin 500 yıllık, nesli tükenmiş Maraş Filinin fosili ve erken Bizans dönemine ait Germanicia Antik Kenti'nin taban mozaikleri hasar almamıştır. Müzenin yapısında hasarlar olsa da genel anlamda ciddi bir hasar bulunmamaktadır (Anonim 3, 2023). Kent tarihine ışık tutan ve kimlik kazandıran değerli eserlerin zarar almaması kent belleğinin sürdürülebilir olması açısından oldukça önemlidir (Şekil 41).

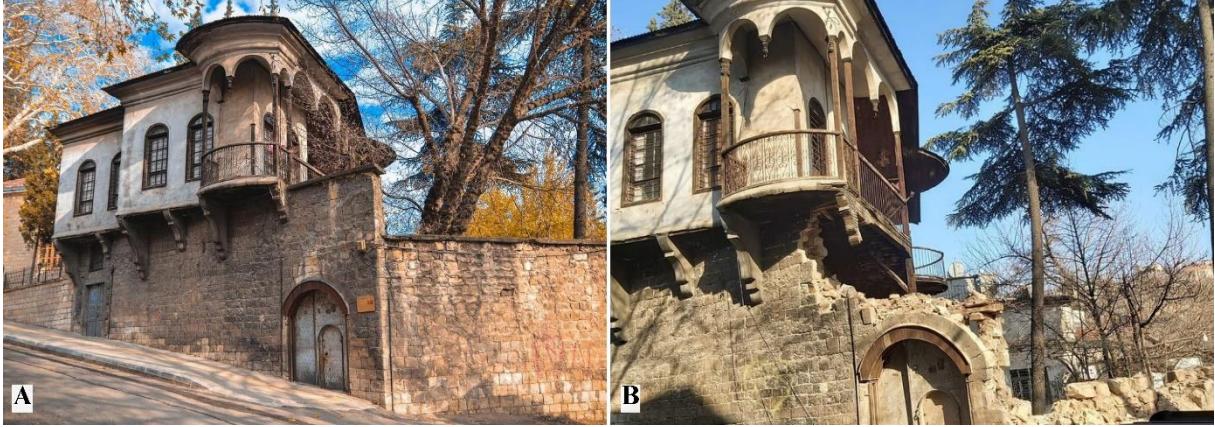
Şekil 9. Kahramanmaraş Müzesi ve Maraş Fil fosili **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden önce (Anonim, 4 2023); **C:** Depremden sonra (Anonim, 4 2023); **D:** Depremden sonra (Anonim, 4 2023)

Uğrak Pastanesi, kentin tarihi alanlarından biri olan Uzunoluk caddesi üzerinde yer almaktadır. Kente kimlik kazandıran Maraş Dondurmasının kent belleklerinde kalan ilk mekandır (Kısakürek & Bayazıt, 2021). Uğrak Pastanesi, depremlerden sonra da kent belleğinde sürdürülebilir olmaya devam etmektedir (Şekil 42).

Şekil 10. Uğrak Pastanesi **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Yarım, 2023)

Konutlar yani sivil mimarlık eserleri, kentin tarihi bölgesinde kentsel sit alanı içerisinde. Kahramanmaraş'ın geleneksel konut mimarisinde; dış kısımlar mahremiyete göre şekil almış, dolayısıyla zemin katlar dışa kapanık ve genelde penceresiz yapılmıştır. Genellikle 2 katlı olan yapılarda kat yükseklikleri fazladır. Genellikle güneye doğru konumlanan konutlar yüksek bahçe duvarlarına sahiptir. Kaba yonu tap ile örülen yüksek duvarlarda ahşap kirişlemeli döşemeler bulunmaktadır (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Tüm mimari özellikleri ile sivil mimarlık eserleri, kente kimlik kazandıran önemli bellek mekanlarıdır. 6 Şubat depremlerinde hasar alan veya yıkılan konutlar olmuştur. Bu konutlardan bazıları; Kayabaşı mahallesinde yer alan Çiftaşlanların konağı (834 ada 4 parsel), Geç Osmanlı Dönemi yapılarındandır. Depremde konutun avlusunu çevrelediği yüksek duvarlar hasar almıştır (Şekil 43).

Şekil 11. Sivil Mimarlık Eserleri (Kocabaş Konağı) **A:** Depremden önce (Yarım, 2023); **B:** Depremden sonra (Yarım, 2023)

Fevzipaşa mahallesinde yer alan Emrullah Çuhadar Evi (944 ada 7 parsel), Cumhuriyet döneminde yapılmıştır. Zemin+2 katlı olarak inşa edilen yapı, Türk Sivil Mimarlık örneğidir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Depremleri hasar olsa da yıkılmadan atlatmıştır. Şekil 44'te görüldüğü üzere konuttun hemen yanında bulunan yapı depremde yıkılmıştır.

Şekil 12. Sivil Mimarlık Eserleri (Emrullah Çuhadar Evi) **A:** Depremden önce (Google Earth View, 2022); **B:** Depremden sonra (Bayazıt Solak, 2023)

Kayabaşı mahallesinde Kentsel Sit Alanı içerisinde bulunan Kocabaş Konağı (838 ada 27,28 parsel), Cumhuriyet Dönemi yapılarından (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Zemin ile üç katlı yapının açık avlusu duvarlarla çevrilidir. Restorasyon çalışmaları ile konut son yıllarda restaurant olarak kullanılmaktadır. Konut depremlerde olsa da yıkılmamıştır (Şekil 45).

Fevzipaşa mahallesinde yer alan konut+kabaltı (953 ada 63 parsel), Geç Osmanlı Dönemi yapılarından olduğu tahmin edilmektedir. Zemin+1 katlı ve kabaltılı olarak inşa edilmiştir. Kabaltı yapının kemer kısımları taş, üst katı briket malzemedir (Kahramanmaraş Belediyesi, 2012). Yapı depremlerde hasarlar almış ancak yıkılmamıştır (Şekil 46).

Şekil 13. Sivil Mimarlık Eserleri (Kocabaş Konağı) A: Depremden önce (Google Earth View, 2022); B: Depremden sonra (Yarım, 2023)

Şekil 14. Sivil Mimarlık Eserleri (konut+kabaltı) A: Depremden önce (Anonim 4, 2023); B: Depremden sonra (Yarım, 2023)

Tarihi Maraş konakları, Türk-Sivil Mimarisinin önemli yapılarını oluşturmaktadır. Yapılar, yüksek duvarları, avluları, cumbaları, bağdadi duvar örgüleri ile yöreye has karakteristik özellikler ile kente kimlik kazandırmaktadır. Kent belleğinde de yer eden tarihi dokusu ile kentlilerin belleklerinde önemli yere sahip sivil mimari eserlerinin yıkımı, hasar alması kent belleğinde kayıplara neden olabilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Depremler, kentlerin sadece fiziksel yapısına değil, aynı zamanda kentsel belleklerine de derin etkiler bırakan doğal felaketlerdir. Ancak bu zorlu süreçler, aynı zamanda toplumları bir araya getirerek dayanışma ve kentsel belleğin güçlenmesine olanak tanır. Bu noktada, kentlerin geçmişlerine dair hatıraları koruma ve yeni nesillere aktarma sorumluluğu, toplumların ortak çabalarıyla yerine getirilmelidir.

Bu çalışmada Kahramanmaraş kentinin önemli bellek mekanlarının depremlerden sonra kent belleğindeki yerinin sürekliliği araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre;

Bölgeler

Araştırma alanında Müftülük Meydanı, Bahçelievler ve Stadyum bölgelerindeki yıkımların Kahramanmaraş kent belleği üzerinde önemli etkiler bıraktığına ulaşılmıştır. Binevler bölgesindeki yıkımların kent belleğini kısmen olumsuz etkilediğini belirtilebilir. Kıbrıs Meydanı ve Atatürk Meydanı bölgelerinin algılanmasında zayıflıklar olduğu gözlemlenmiştir.

Kenarlar/Sınırlar

Araştırma alanında Piazza AVM çevresi ve Doğukent büyük yıkımların ve boşlukların kent belleğinin olumsuz yönde etkilendiği gözlemlenmiştir. Kentin tarihi alanları Kanlıdere Köprüsü ve Bahtiyar Yokuşu üzerindeki konutların hasar alması kent belleğinde kayıplar yaşatabilmektedir.

Düğüm/Odak Noktaları

Araştırma alanında Kapalı Çarşı ve çevresindeki tüm çarşı kompleksinde oluşan hasarlar veya yıkımlar kent belleğinde kayıplar oluşturabilir. Büyükşehir Belediye Binası yıkılmasa da çevresindeki yıkım ve boşluklar bellek kaybı yaşatmaktadır. Öğretmen Evi'nin yıkılması kent belleğinde büyük kayıplara neden olduğuna ulaşılabilir.

İşaret Ögeleri

Atatürk Heykeli, Sütçü İmam Anıtı ve sanatsal objeler konumlarında ve fiziksel özelliklerinde büyük farklılıklar görülmemiştir. Kent belleğinde herhangi kayıp veya olumsuz etkilerin oluşabileceği bir durum görülmemiştir.

Yollar

Trabzon Bulvarı, Hükümet Bulvarı ve Azerbaycan Bulvarı kent belleğinde çok büyük kayıplar oluşturduğuna ulaşılmıştır. Bu bulvarlar üzerinde yer alan konut ve yapıların yıkılması, bulvarların hasar alması kent belleğinde derin izler açacağı söylenebilir. Kentin batı bölümündeki Alpaslan Türkeş Bulvarı da kent belleğinde kayıplar ve olumsuz etkiler yaratacağı söylenebilir.

Simgesel Yapılar

Araştırma alanında Ulu Cami, Acemli Cami ve Bektutiye (Çınarlı) Cami yapılarının hasar alması kent belleği ve tarihinde olumsuz etkilerinden bahsedilebilir. Ancak yapılar yıkılmadığı ve onarım sürecinden geçtikten sonra kent belleklerinde sürdürebilir olabilirler. Şeyh (Şih) Cami ise tamamen yıkılmasından dolayı kent belleğinde büyük kayıplar oluşturacağı belirtilebilir. Taş Medrese, Uğrak Pastanesi ve Müze hasarlar olsa da kent belleğinde ciddi olumsuz etkileri görülmemektedir. Edebiyat Müzesi yıkılmamış ancak hasarları onarım sonrasında kent belleğinde derin izler bırakmayacağı söylenebilir. Sivil Mimarlık Eserlerinden yıkılmayan hasar alan yapıların, kent belleğinde olumsuz etkileri az görülebilirken yıkılan veya ciddi hasarlar alan yapıların kent belleğinde derin izler bırakacağı söylenebilir. Kent kimliğinde ve belleğinde yer eden Özel İl İdare Binası ise depremlerden önce yıkılmasa bile depremlerin etkisiyle ve çevresinin tamamen boşluk olmasıyla belleklerde daha derin izler bıraktığı belirtilebilir.

Kentsel bellekteki mekânsal kayıplar, sadece fiziksel değişiklikleri değil, aynı zamanda toplumların geçmişleriyle bağlantısını da etkilemektedir. Bu kayıplarla başa çıkmak için kentler depremlerin ardından fiziksel ve duygusal olarak yeniden inşa etme sürecine girerler. Bu süreçte, geçmişin hatıralarını canlı tutmak, yeni nesillere aktarmak ve kayıpları telafi etmek önemlidir. Bu bağlamda kent belleğinin sürdürülebilir olması amacıyla öneriler verilmiştir:

- **Kültürel Mirasın Restorasyonu:** Restorasyon projeleri, tarihi yapıların onarılması ve korunması için kritik bir rol oynar. Kentsel mekânları restore etmek, sadece geçmişini korumakla kalmaz, aynı zamanda gelecek nesiller için de anlam taşıyan bir kentsel mirasın sürdürülmesine katkıda bulunur. Restorasyon projeleri, kentin belleğini canlandırmak ve güçlendirmek için önemli bir rol oynar. Tarihi yapıların restore edilmesi, kaybolan anıların yeniden canlandırılması anlamına gelir.
- **Dijital Arşiv Oluşturma:** Kahramanmaraş'ın tarihine ve kültürüne ait dijital bir arşiv oluşturulmalıdır. Fotoğraf, belge ve hikayeleri içeren bu arşiv, gelecek nesillere kent belleğini aktarma konusunda önemli bir kaynak olacaktır.
- **Toplum Katılımı ve Eğitim:** Toplumun depremlerin etkileri konusunda bilinçlenmesi için eğitim programları düzenlenmelidir. Ayrıca, halkın kendi belleğini paylaşmasını teşvik etmek adına etkileşimli etkinlikler düzenlenmelidir. Sanat ve kültür etkinlikleri de toplumu bir araya getirerek ortak bir hafıza oluşturmaya yardımcı olabilir.
- **Afet Yönetimi ve Risk Azaltma:** Kentteki afet risklerini azaltmak ve depremlere karşı dayanıklı bir yapılaşma sağlamak önemlidir. Afet yönetimi planları güncellenmeli ve kentsel dönüşüm projeleri yürütülerek, gelecekteki depremlerin etkileri en aza indirilmelidir. Kentte olası gelecekteki doğal afetlere karşı hazırlıklı olmak adına etkili bir kriz yönetimi planı oluşturulmalıdır. Bu plan, kent belleğini koruma amacına hizmet ederken, acil durum müdahalelerini optimize etmelidir. Kahramanmaraş kentinin bellek mekanlarının iyi analiz edilerek yeni kentsel program ve yapılaşmalar korunması gerekmektedir. Kentin gelişim planlarında ve kararlarında bellek mekanlarına göre bir düzenleme yapılmalıdır.
- **Bellek Mekânlarının Yeniden İnşası:** Depremlerden zarar görmüş bellek mekânları, kent belleğinin sürdürülebilirliği açısından yeniden inşa edilmelidir. Bu mekânlar, toplumun ortak belleğini temsil eder ve yeniden inşa edilerek geçmişin hatıralarının yaşatılması sağlanabilir.
- **Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları:** Okullarda ve toplum merkezlerinde, Kahramanmaraş'ın tarihi ve kültürel mirasına ilişkin eğitim ve farkındalık çalışmaları düzenlenmelidir. Bu çalışmalar, genç nesillerin kentin geçmişine ve belleğine daha fazla ilgi göstermelerini sağlayabilir.
- **Kültürel Etkinlikler ve Festivaller:** Kahramanmaraş kentinde düzenlenecek kültürel etkinlikler ve festivaller, kentin belleğini canlı tutmaya ve geçmişin hatıralarını kutlamaya yönelik olmalıdır. Bu etkinlikler, yerel kültürü ve mirası yaşatmak için önemli bir araç olabilir.

Bu öneriler ve bulgular ışığında, Kahramanmaraş'ın kent belleğini güçlendirmeye ve gelecek kuşaklara aktarmaya yönelik önemli bir adım olacaktır. Bu çabalar, toplumun dayanıklılığını artırarak, Kahramanmaraş'ın zengin kültürel mirasının sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

Bu makalenin yazılabilmesi için yardımlarını esirgemeyen İç Mimar Özlem Eren Karataş'a ve fotoğraf arşivini benimle paylaşan Öğretmen ve Yazar Murat Yarım'a teşekkür ederim.

FİNANSAL DESTEK BEYANI

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

ETİK KURUL ONAYI

Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, F. (2023). 06 Şubat 2023 Kahramanmaraş (Pazarcık 7.7 Mw. Ve Elbistan 7.6 Mw.) Depremleri Sonrası Kahramanmaraş Şehrinde Yaşanan Partikül Madde Kirliliğinin İncelenmesi. *Türk Coğrafya Dergisi*. <https://doi.org/10.17211/tcd.1354765>
- Altan, M.F. ve Hastürk, O. (2023). Depremın Ardından Kentsel Dönüşüm, Şehir Planlaması. *Avrasya Dosyası Dergisi*, Cilt 14 (Sayı 1): 158-182, İstanbul.
- Anonim 1, (2023). Kahramanmaraş'ta 405 yıllık tarihi Saraçhane Cami yerle bir oldu. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/kahramanmarasta-405-yillik-tarihi-sarachane-cami-yerle-bir-oldu-2056093> (Erişim Tarihi:17.12.2023)
- Anonim 2, (2023). <https://www.ensonhaber.com/gundem/kahramanmarasta-bulunan-tarihi-carsi-depremden-sonra-kapatildi> (Erişim Tarihi:17.12.2023)
- Anonim 3, (2023). <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/depremde-zarar-gormeyen-3-bin-500-yillik-maras-fili-korumaya-alindi-751018.html> (Erişim Tarihi:19.12.2023)
- Anonim 4, (2023). Haber kaynaklarından görseller. (Erişim Tarihi:11.12.2023-20.12.2023) <https://www.anadolupress.com/yerel/kahramanmarastaki-tarihi-sarachane-camii-yerle-bir-oldu-h39284.html> <https://www.marasbugun.com.tr/kahramanmarastaki-12-subat-stadi-bombos-bir-araziye-dondu> <https://www.bbc.com/turkce/articles/cmlxpp28jp4o> <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/depremde-zarar-gormeyen-3-bin-500-yillik-maras-fili-korumaya-alindi-751018.html>
- Assmann, J. (1997). Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik. (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayazıt Solak E. (2022). Kentsel Donatı Alanlarının Kentsel Yaşam Niteliğine Katkısının Belirlenmesi: Kahramanmaraş Kenti Örneği. *Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı*, (Doktora Tezi), Adana, 287 s.
- Bayazıt Solak, E., Kısakürek, Ş., & Şahin Kuş, C. (2022). Kolektif Bellek: Kentlerin ve Mekânların Belleği. *Sosyal Bilimlerde Teorik ve Ampirik Araştırmalar-II*, 71-86, İKSAD Yayınevi. Ankara.
- Bilgehan, M. (2023). “Kentsel Dönüşümde Afetlere Dirençli Yapılar”. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*. Yıl: 2. Sayı: 4. ss. (282-301).
- Biricik, A. S., & Korkmaz, H. (2013). Kahramanmaraş'ın Depremselliği. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (3), 53-82.
- Çebi Buğdaycı, M., Ö. (2023). “Deprem Sebebiyle Zarar Gören Taşınmaz Kültür Varlıkları Bakımından İdarenin Yükümlülükleri.” *Ankara Barosu Dergisi* 81, (Deprem Özel Sayısı Ekim 2023): 1-XXX. DOI: 10.30915/abd.
- Demirtaş, R., & Erkmén, C. (2019). Doğu Anadolu Fay Sistemi Deprem Etkinliği. Gelecek Deprem Potansiyeli, *Researchgate* DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24235.49449>
- Demirtaş, R., & Erkmén, C. (2019). Doğu Anadolu Fay Sistemi Deprem Etkinliği-Gelecek Deprem Potansiyeli. <https://www.researchgate.net/>
- Deniz, K. (2004). Konya'da Farklı Üç Kentsel Mekanda Kent Kimliği Üzerine Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı*, 160s.

- Duman, A., & Gül Güneş, S. (2023). Depremlerin Kültür Varlıkları Üzerindeki Etkileri. Deprem ve Turizm (Maraş Depremi Sonrası Turizm Sektörü Değerlendirmeleri), (74-104 s.) Eğitim Yayınevi, Editörler: Ç., Ünüsan, M., Sezgin, A., Köseoğlu, İstanbul, Türkiye 365s.
- Elhan, S. (2009). Kentsel Bellek Bağlamında Sanayi Mirasının Değerlendirilmesi: İstanbul Haliç Örneği [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eyicil, A. (2009). *Yakınçağda Kahramanmaraş*. Ukde Yayınları.
- Gamba, F., & Cattacin, S. (2021). Urbans rituals as spaces of memory and belonging: A Geneva case study. *City, Culture and Society*, 24, 100385.
- Halbwachs, M., (2019). Kolektif Bellek. (Z. Karagöz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2. Baskı, (171 Sosyoloji Dizisi:12).
- İrdem, İ., & Mert, E. (2023). Deprem, Dirençli Kent ve Acil Afet Yönetimi: Türkiye Örneği. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 4(2), 241-276. <https://doi.org/10.58658/kaypod.1319821>
- Kabakcı, C. (2012). Maraş'ta bir devr-i âlem. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Kabakcı, C. (Ed.). 2012. *Maraş'ta bir devr-i âlem*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Kahramanmaraş Belediyesi, (2012). Kahramanmaraş Beylik ve Osmanlı Dönemi Sivil Mimarlık Eserleri. Kahramanmaraş Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü (KUDEB), 552 s. ISBN: 978-605-4996-01-8
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, (2021). Kahramanmaraş Envanterleri.
- Kahramanmaraş Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, (2011), Kahramanmaraş İli Çevre Durum Raporu, ÇED Hizmetleri ve Çevre İzinleri Şube Müdürlüğü, Kahramanmaraş.
- Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, (2023). Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, İstanbul. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremedir/index.htm>
- Kaya, A.Y., & Karadeniz, E. (2020). Afet Sonrası Kent ve Planlama: Elâzığ Örneği. Sümül Güner, A.B. Depremler, Kent Planlama ve Geoteknik Zemin Uygulamaları, (65-96). Ankara: IKSAD Yayınevi
- Kesik, M. (2012). Maraş Depremi (1114). *Tarih Dergisi*, (42).
- Kısakürek, Ş., & Bayazıt, E. (2021). Kolektif Bellek Kentsel Bellek ve Mekânsal Bileşenlerin Kent Kimliğindeki Yeri: Kahramanmaraş Kenti Örneği. *Journal of Environmental and Natural Studies*, 3(1), 21.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city* (Vol. 11). MIT press.
- Mutlu, E., & Tanrıverdi Kaya, A. (2020). Bellek Mekânlarının Hatırlama ve Unutulma Döngüleri Çerçevesince Belirlenmesi İçin Bir Metodolojik Öneri: Düzce Örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 891-914. <https://doi.org/10.29130/dubited.634455>
- Ocakçı, M. (1995). Şehir Kimliği ve Çevre İlişkileri, Kent ve Çevre Planlamaya Ekolojik Yaklaşım, 17. *Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu*, 163-170, İstanbul.
- Özkarıcı, M. (2007). Türk Kültür Varlıkları Envanteri I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, A., Ç. (2016). Eskişehir'in geçmişteki ve bugünkü kent belleğinin zihin haritaları üzerinden okuma denemeleri. *İdealkent*, 7(20), 856-880.
- Rossi, A. (2006). Şehrin Mimarisi, (N. Gürbilek, Çev.), İstanbul, Kanat Yayınları.
- Saylan, S. (2016). Kent Belleğinin Sürekliliğinde Kentsel Artefaktların Önemi: İstanbul Tarihi Yarımada 19. Yüzyıl Izgara Plan Uygulamaları [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı.

- Stein, S., & Wysession, M., (2013). “An Introduction to Seismology, Earthquakes, and Earth Structure”, ISBN: 978-0-865-42078-6, John Wiley & Sons, Inc.
- Suher, H. (1995). Kent Kimliğine Etkili Yasa Uygulamaları. *Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu*, 3-12, İstanbul.
- T.C. Resmî Gazete, (1998). Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik (ABYYHY-1998), T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 1998.
- Tek, A. (2018). Felaketin Belleği:'66 Varto Depremi ve Etrafında Oluşan Kolektif Hafıza. *Kebikec: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, (45).
- Topaloğlu, G., & Beşgen, A. (2017). Bir Kolektif Bellek Hikâyesi: Trabzon Tekel Binası ve Çevresinin Anlattıkları. 8(22), 30.
- Yarım, M. (2023). Fotoğraf arşivi, Kahramanmaraş.
- Yaymoğlu, P. E., & Susar, F. (2008). Kent, görsel kimlik ve iletişim. 1. Basım, İzmit: Umuttepe Yayınları.

Copyright: © 2024 by the author. Licensee ArtGRID, Türkiye. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).